

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXXIX

P R E S I D E N C Y

Book 14

VLADAN ĐORĐEVIĆ

ON THE OCCASION OF THE 176th ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

BELGRADE 2020

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXIX

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 14

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ

ПОВОДОМ СТО СЕДАМДЕСЕТ ШЕСТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

БЕОГРАД 2020

Организациони одбор
академик Владимир Кањух
академик Радоје Чоловић
дојисни члан Мира Радојевић
дојисни члан Јован Делић
Вера Бајићина, секретар

Рецензенти
академик Василије Крстић
академик Нада Милошевић Ђорђевић
академик Миодраг Чолић
академик Љубодраг Димић
проф. др Душан Иванић
проф. др Горан М. Максимовић

Главни уредник
академик Зоран Кнежевић

Уредници
академик Владимир Кањух
академик Радоје Чоловић
дојисни члан Мира Радојевић
дојисни члан Јован Делић

Издавач
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектура
Младенка Савичић

Коректура
Рајка Павловић

Дизајн корица
Драјана Лацмановић–Лекић

Штампа
Службени гласник, Београд

ISBN 978-86-7025-888-4

Тираж 400 примерака

© Српска академија наука и уметности, 2020.

С А Д Р Ж А Ј

Реч уредника.....	9
Василије Ђ. Крестић: <i>Владан Ђорђевић и Српско учено друштво</i>	11
Vasilije Đ. Krestić: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Learned Society (SLS)</i>	17
Вељко Тодоровић: <i>Владан Ђорђевић и српска војска</i>	19
Veljko Todorović: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Army</i>	35
Вељко Тодоровић, Јово Зељковић: <i>Владан Ђорђевић и историја Српској војној саниџерији</i>	37
Veljko Todorović, Jovo Zeljković: <i>Vladan Đorđević and the History of the Serbian Medical Corps</i>	52
Радоје Чоловић, Владимир Кањух: <i>Владан Ђорђевић и Српско лекарско друштво</i>	53
Radoje Čolović, Vladimir Kanjuh: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Medical Society</i>	68
Радоје Чоловић: <i>Прикази, предавања и дискусије др Владана Ђорђевића на састанцима Српској лекарској друштва</i>	71
Radoje Čolović: <i>Dr Vladan Đorđević's Presentations, Lectures and Discussions at the Serbian Medical Society Meetings</i>	80
Зоран Вацић: <i>Народна медицина у Срба написао др Владан Ђорђевић</i>	81
Zoran Vacić: <i>Narodna medicina u Srba by Dr Vladan Đorđević</i>	103
Радоје Чоловић: <i>Владан Ђорђевић иницијатор и оснивач „Српској друштва за приватну помоћ рањеницима и болесницима“ (Српској друштва Црвеној крсти)</i>	105
Radoje Čolović: <i>Vladan Đorđević, Initiator and Founder of „The Serbian Society for Private Assistance to the Wounded and Sick Soldiers“ (Serbian Red Cross Society)</i>	116

Гордана Лазаревић: Улога др Владана Ђорђевића као уредника и власника часописа Отаџбина у развоју здравствене културе.....	117
Gordana Lazarević: <i>Vladan Đorđević's role as the editor and owner of the journal Otažbina in building a culture of health</i>	136
Зоран Ваџић: Реформа помоћи сиромашнима – допринос Владана Ђорђевића	137
Zoran Vacić: <i>Reform of help to the Poor – Vladan Đorđević's Contribution</i>	150
Радоје Чоловић: Др Владан Ђорђевић, први почасни доктор медицинских наука Универзитета у Београду	153
Radoje Čolović: <i>Dr Vladan Đorđević, the first Honorary Doctor of Medical Sciences of the University of Belgrade</i>	164
Зоран Ваџић: „Мизерија практичној животи“ Владана Ђорђевића	165
Zoran Vacić: <i>Vladan Đorđević's "Misery of Practical Life"</i>	184
Борис Милосављевић: Породица и порекло Владана Ђорђевића	185
Boris Milosavljević: <i>Vladan Đorđević's Family and Background</i>	203
Драган Симеуновић: Полемика др Владана Ђорђевића са српским социјалистима о „сиротињској болници“ и радничком питању	205
Dragan Simeunović: <i>The Polemic of Dr Vladan Đorđević with Serbian Socialists About "the Hospital for the Poor" and the Labour Issue</i>	237
Мирослав Перишић: Дипломатски дани Владана Ђорђевића у Атини	239
Miroslav Perišić: <i>Vladan Đorđević's Diplomatic Service in Athens</i>	251
Петар В. Крестић: Шест писама Стојана Новаковића Владану Ђорђевићу 1893. године	253
Petar V. Krestić: <i>Six Letters that Stojan Novaković sent to Vladan Đorđević in 1893</i>	270
Славенко Терзић: Балкански хоризонти Владана Ђорђевића	271
Slavenko Terzić: <i>Balkan Horizons of Vladan Đorđević</i>	292
Милић Ј. Милићевић: Државне и друштвене промене за време председништва Владана Ђорђевића (октобарској режима) 1897–1900. године	293
Milić J. Milićević: <i>State and Social Changes During the Presidency of Vladan Đorđević (October Regime) 1897–1900</i>	306
Војислав Г. Павловић: Конкордатско питање за време владе Владана Ђорђевића	307
Vojislav G. Pavlović: <i>The Concordat Issue During the Government Led by Vladan Đorđević</i>	319

Владимир Јовановић: <i>Владан Ђорђевић и Ивањдански атентат</i>	321
Vladimir Jovanović: <i>Vladan Đorđević and the Ivandan Assassination Attempt</i>	340
Ђорђе Ђурић: <i>Владан Ђорђевић и Јован Жујовић, њихов политички судбина два разочарана обреновићевца</i>	343
Đorđe Đurić: <i>Vladan Đorđević and Jovan Žujović, the Political Destiny of two Disillusioned Supporters of the Obrenović Dynasty</i>	360
Јован Делић: <i>Владан Ђорђевић у науци о књижевности</i>	363
Jovan Delić: <i>Vladan Đorđević and the Science of Literature</i>	377
Душан Иванић: <i>Владан Ђорђевић и српски реализам</i>	379
Dušan Ivanić: <i>Vladan Đorđević and Serbian Realism</i>	385
Љиљана Костић: <i>Аутобиографски и поезијски дискурс Владана Ђорђевића</i>	387
Ljiljana Kostić: <i>Vladan Đorđević's Autobiographical and Poetic Discourse</i>	397
Татјана Јовићевић: <i>Историја, фикција, актуелност – причавање и поруке у прози Владана Ђорђевића</i>	399
Tatjana Jovičević: <i>History, Fiction, Actuality – Storytelling and Messages in the Prose of Vladan Đorđević</i>	415
Јована М. Јосиповић: <i>Митолошка романтичарска љубави и страсти у Кочиной крајини</i>	417
Jovana M. Josipović: <i>Mythopoetics of Romantic Love and Passion in Kočina krajina</i>	426
Драгана Вукићевић: <i>Голгота – поезија мелодрамске прозе</i>	427
Dragana Vukičević: <i>Golgotha – The Poetics of Melodramatic Prose</i>	445
Снежана Милосављевић Милић: <i>Слика владара између историјске и књижевне наративе у роману У фронт Владана Ђорђевића</i>	447
Snežana Milosavljević Milić: <i>A Portrait of a Ruler Between Historiographic and Literary Narration – U front by Vladan Đorđević</i>	455
Горан М. Максимовић: <i>Путописна проза Владана Ђорђевића</i>	457
Goran M. Maksimović: <i>Travelogue Prose by Vladan Đorđević</i>	468
Зорица Несторовић: <i>Рађ Владана Ђорђевића у области драме</i>	469
Zorica Nestorović: <i>Vladan Đorđević's Work in the Field of Drama</i>	484

Радослав Ераковић: <i>Лекар, њојџуковник и невешџи коњаник: мемоарско-дневничка сучељавања Владана Ђорђевића и Пере Тодоровића</i>	485
Radoslav Eraković: <i>Physician, Lieutenant Colonel and Unskilful Equestrian: Literary Rivalry Between Vladan Đorđević and Pera Todorović</i>	495
Гордана Илић Марковић: <i>Бечке џодине Владана Ђорђевића</i>	497
Gordana Ilić Marković: <i>Die Wiener Jahre von Vladan Đorđević</i>	514
Драгана Бедов: <i>Успомене Владана Ђорђевића – између сведочења и настојања</i>	515
Dragana Bedov: <i>Uspomene by Vladan Đorđević – Between Testimony and Aspiration</i>	541

РЕЧ УРЕДНИКА

На предлог Одељења медицинских наука, Председништво Српске академије наука и уметности је 2020. годину посветило академику Владану Ђорђевићу. Четворочлани Одбор добио је изузетно тежак задатак да, на начин како су већ представљени истакнути чланови Академије, Јован Цвијић, Михаило Петровић Алас, Стојан Новаковић и Слободан Јовановић, нашој и страниој јавности што потпуније представи академика Владана Ђорђевића, који је током свог, за своје време врло дугог живота, уз изврсне личне способности, испољио широка интересовања и дао изузетне доприносе у разним областима у којима је делао и којима је често давао и лични печат.

Владан Ђорђевић је био један од првих Срба пореклом из Србије који су завршили студије медицине, први српски хирург у данашњем смислу речи који је у области хирургије и српске медицине, војном и грађанском санитету, медицинској публицистици, издаваштву и преводилаштву у медицини, оставио изузетно дубоке трагове. Уз то, он је био изузетан друштвени радник, оснивач три велика друштва која и данас постоје и успешно раде, председник Одбора београдске општине, успешан министар просвете и црквених дела, министар привреде, вишегодишњи дипломата у Грчкој и Турској, три године председник Владе и министар иностраних дела, истакнути национални радник, који се успешно огледао и у књижевности као писац приповедака, историјских романа, путописа, преводилац, оснивач, власник и уредник часописа *Ошацибина*, једног од најбољих часописа у другој половини деветнаестог века, припадник једне изузетне генерације српске интелигенције која је дала огроман допринос обнови српске државе и њених институција.

У свом изузетно богатом животу, био је активни учесник четири рата, француско-пруског (1870/71), начелник српског војног санитета у два српско-турска рата (1876–78) и српско-бугарског рата (1885) и заточеник у Првом светском рату. Сретао је најистакнутије људе свога времена, из области медицине, књижевности, политике, дипломатије, разговарао и преговарао са неким од најзначајнијих државника свога времена, био гост председника, краљева, царева и султана, али и политички осуђеник и заточеник.

Да би што боље одговорио овом врло захтевном задатку, Одбор је одлучио да се у Галерији Српске академије приреди изложба о животу и делу Владана Ђорђевића са репрезентативним каталогом, да се организује научни скуп о његовом животу и делу, да се изда двојезично издање о његовом животу, делу и времену у коме је деловао, да се изда зборник

радова са научног скупа и да се издају његове „Успомене“, које у рукопису скоро цео век чекају на објављивање.

Чланови Одбора су поделили задатке. Академици Владимир Кањух и Радоје Чоловић су се старали о прилозима о академику Владану Ђорђевићу који су на било који начин у вези са медицином, дописни члан САНУ Мирјана Радојевић о радовима који се односе на његову делатност у дипломатији, државним и државничким пословима, а дописни члан Јован Делић о радовима из области књижевности.

Чланови Одбора изражавају велику захвалност свим ауторима прилога, а посебно рецензентима, академицима Василију Крестићу, Нади Милошевић Ђорђевић, Миодрагу Чолићу и Љубодрагу Димићу, и професорима Душану Иванићу и Горану М. Максимовићу, који су уложили велики труд да анализирају и оцене прилоге који се налазе у књизи.

О Владану Ђорђевићу су написане књиге и бројни радови, анализирани су његове делатности у разним областима, одржавани су научни скупови, држана предавања и припређиване изложбе. По сазнању Одбора, ово је први пут да се на једном месту настоји да се осветле његове делатности у свим областима у којима је делао, медицини, књижевности, друштвеним, дипломатским, државним и државничким и другим областима.

Свесни да ни на једном научном скупу о Владану Ђорђевићу није могуће рећи све, и да ће увек остати нешто што није обухваћено и анализирано, чланови Одбора се ипак надају да ће њихов труд и труд великог броја приложника у књигама и предавача на научном скупу помоћи да учесници скупа и читаоци пратећих публикација стекну једну потпунију слику о животу и делу академика Владана Ђорђевића.

Одбор је био одлучио да се научни скуп одржи на 176. годишњицу рођења академика Владана Ђорђевића и да се радови планирани за научни скуп објаве у књизи „Владан Ђорђевић, живот и дело“ пре одржавања скупа 3. и 4. децембра 2020. године.

Нажалост, иако су све припреме биле обављене, због пандемије изазване корона вирусом и рестрикција које су уведене у циљу њеног сузбијања, одржавање научног скупа у планирано време није било могуће, тако да је скуп морао да се одложи и биће одржан чим то буде било могуће.

Уредници

УЛОГА ДР ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА КАО УРЕДНИКА И ВЛАСНИКА ЧАСОПИСА „ОТАЏБИНА“ У РАЗВОЈУ ЗДРАВСТВЕНЕ КУЛТУРЕ

ГОРДАНА ЛАЗАРЕВИЋ*

С а ж е т а к. – Владан Ђорђевић (1844–1930) био је једна од најистакнутијих личности културног, политичког и научног живота у Србији крајем 19. века. Врсни хирург, утемељивач модерне санитарске службе, идејни покретач и оснивач Српског лекарског друштва и Српског друштва Црвеног крста, заслужено је сврстан међу најзначајније личности историје српске медицине. Овим радом осветљава се још један допринос др Владана Ђорђевића развоју здравствене културе у Србији, који је остварио као власник и уредник часописа *Отаџбина*, једне од најзначајнијих периодичних публикација с краја 19. века у Србији. У овом часопису, који је уживао велики углед у српском народу, објављивани су радови и прилози најцењенијих српских стваралаца. Владан Ђорђевић је својим ауторитетом, ентузијазмом и задивљујућом упорношћу успео не само да „одржи у животу једини српски књижевно-научни месечник“, како је звао *Отаџбину*, већ и да окупи импресиван број сарадника, међу којима и немали број лекара. Српски лекари су у *Отаџбини* објављивали своје књижевне радове, као и прилоге из различитих области природно-математичких наука и медицине.

У овом тексту биће приказани медицински радови, чланци и извештаји српских лекара, сарадника *Отаџбине*. Они нису бројни, али су изузетно значајни јер илуструју промишљену уређивачку концепцију др Владана Ђорђевића, који је публикавањем нових медицинских открића и сазнања и њиховим популаризовањем путем тако значајног часописа као што је *Отаџбина*, допринео побољшању и напретку здравствене културе у Србији крајем 19. века.

Кључне речи: др Владан Ђорђевић, уређивање часописа *Отаџбина*, здравствена култура, српски лекари

Србија је током 19. века била место великих друштвених промена и несигурности, бурних политичких превирања, ратова, али и великих реформи и просветитељског полета. Наука се брзо пробијала у јавни живот. Тај период обележава и почетак изласка бројних листова и часописа чији су се уредници и сарадници бавили различитим социјалним и државним питањима и проблемима, као и просветитељским радом.

* Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд, имејл: lazarevic@ubsm.rs

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ ПОКРЕТАЧ И УРЕДНИК ОТАЏБИНЕ

Часопис *Отаџбина* једна је од најзначајнијих периодичних публикација крајем 19. века у Србији. Важност и утицај овог часописа у афирмацији књижевних дела првенствено српских, али и иностраних писаца и популаризовању савремених открића и сазнања из различитих научних области, неспорна је и често истицана.

Образован, елоквентан, истински заинтересован за све видове активности људског духа, др Владан Ђорђевић је својом мудро уређивачком политиком, упорношћу, неморним залагањем, као и моралном и материјалном подршком, под окриље *Отаџбине* окупио велики број најрепрезентативнијих српских стваралаца и врских познавалаца различитих научних области тог времена. Часопис је излазио у периоду од 1875–1892. године, једном месечно, са прекидима 1876–1880. и 1883–1887. Укупно је објављено 129 свезака у 32 књиге. На почетку прве књиге објављена је песма Ђуре Јакшића „Отаџбина“ и сматра се да су тиме наговештене идејне смернице и програм овог часописа.

За непуних 11 година излажења, у *Отаџбини* су, у оквиру рубрика: *Лепа књижевност*, *Наука* и *Друштвени животи*, публиковани бројни прилози из књижевности (песме, приповетке, новеле, романи, путописи, преводи књижевних дела познатих писаца и песника), различитих научних области (научни и стручни чланци, реферати и расправе из области књижевности, просвете, филозофије, природно-математичких наука, медицине, историје, правних наука, економије итд.) и друштвеног живота (политички, уметнички и прилози из војног живота). Поред наведених рубрика, повремено се појављивао и одељак *Библиографија*, са подацима о новим публикацијама.

Од оснивања *Отаџбине* 1875. године, па све до последње године излажења, 1892, др Владан Ђорђевић је само у два наврата препустио уредништво својим блиским сарадницима – током 1888. године, због његовог именовања за министра просвете и црквених дела, уредништво је преузео Љубомир Миљковић¹ а 1892, када је постављен за краљевског изасланика у Атини, последње три књиге је уређивао др Милан Јовановић².

¹ Љубомир Миљковић (1853–1918).

Професор зоологије и ботанике, директор гимназије у Београду и Шапцу. Писао је и објављивао чланке, расправе, приказе и критике и био приређивач школских уџбеника. Најзначајније дело му је *Наука о човеку: соматолоџија и антропологија за школску и приватну употребу*, издата у Београду 1891. У Српско-бугарском рату 1885. био је писар Санитетског одељења Врховне команде о чему је писао у својим белешкама. Бавио се књижевним радом и превођењем. Сарађивао је са др Владаном Ђорђевићем и преузео уређивање деветнаесте и двадесете књиге часописа *Отаџбина* током 1888. године.

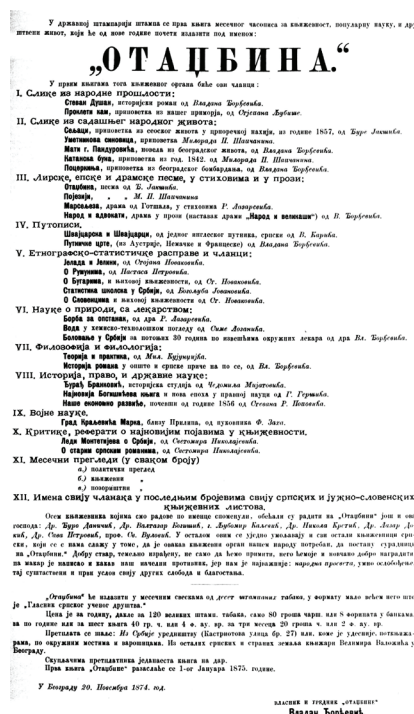
² Др Милан Јовановић (1834–1896).

Лекар и књижевник, члан Српске краљевске академије. Због честих путовања на која је ишао док је радио као бродски лекар добио је надимак Морски. Писао је приповетке, драме, књижевне и позоришне критике и путописе од којих су најпознатији *Тамо амо до Исиоку*, *Црпе с мора*, *Горе доле до Науљу*. Године 1865. постављен је за професора Дијететике у Богословији, а следеће 1866, за професора Физике, Хемије и Дијететике у Вишој женској школи. Предавао је Судску медицину и Хигијену студентима четврте године Правног факултета у Београду. У Херцег Новом је од 1875–1876. био општински лекар, а од 1876–1879. лекар породице кнеза Николе Петровића. Најпознатија дела

Током периода излагања *Отаџбине*, њен власник и уредник се много пута суочавао са различитим проблемима, најчешће финансијским. Ради добијања целокупне слике о огромној пожртвованости и упорности које је уређивање часописа какав је била *Отаџбина* свакодневно изискивало, у првом делу текста осврнућемо се на вишегодишњи напор Владана Ђорђевића да, не само обезбеди континуирано излагање часописа, већ и да одржи разноврсност садржаја, квалитет радова и не изгуби сараднике. Познато је да је др Ђорђевић ауторске хонораре често исплаћивао од сопствених средстава.

ПРВА ГОДИНА ИЗЛАЖЕЊА ЧАСОПИСА

Крајем 1874. године, др Владан Ђорђевић, хирург, писац, оснивач Српског лекарског друштва и лични лекар кнеза Милана Обреновића, објавио је у листу *Српске новине* у рубрици *Књижевни ојлас*³, обавештење да се нови часопис за књижевност, науку и друштвени живот под именом „Отаџбина“ налази у штампи.

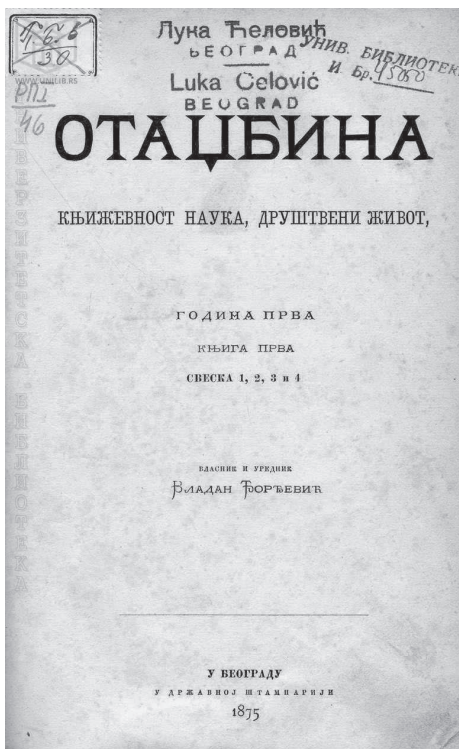
Слика 1. Обавештење др Владана Ђорђевића, власника и уредника новог месечног часописа *Отаџбина* објављено у листу *Српске новине* (Фотографија преузета са: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/srpske_novine/1874/11/22#page/2/mode/1up)

из медицине: *Хиџјена: уводно слово, Мануал судској лекарствима за љиванике, Дијејетика за више женске заводе, Војна хиџјена, за љиванике Краљевске српске војне академије* (издата постхумно 1896).

³ У: *Српске новине*. – Год. 42, бр. 257 (22. новембар 1874), стр. 1256.

У овом обавештењу детаљно су наведени одељци часописа, имена сарадника, наслови њихових чланака и прилога који ће бити објављени „у првим књигама тога књижевног органа“. Импресивни списак аутора и будућих сарадника, др Владан Ђорђевић, потписан као власник и уредник *Отаџбине* завршава речима:

„[...] овим се уједно умољавају и сви остали књижевници српски, који се с нама слажу у томе, да је овакав књижевни орган нашем народу потребан, да постану сурадници на ‘Отаџбини’. Добру ствар, темељно израђену, не само да ћемо примити, него ћемо је и новчано добро наградити, па макар је написао и какав наш начелни противник, јер нам је најважније: *народна просвета*, умно ослобођење, тај суштаствени и први услов свију других слобода и благостања.“

Слика 2. Прва књига часописа Отаџбина (Фотографија преузета са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18750101|page:1)

Пратећи обавештења о изласку нових свезака овог часописа која је њен уредник редовно објављивао у листу *Српске новине*, сазнајемо да су финансијски проблеми пратили *Отаџбину* готово од самог почетка. Најављујући излазак свеске за децембар 1875.⁴

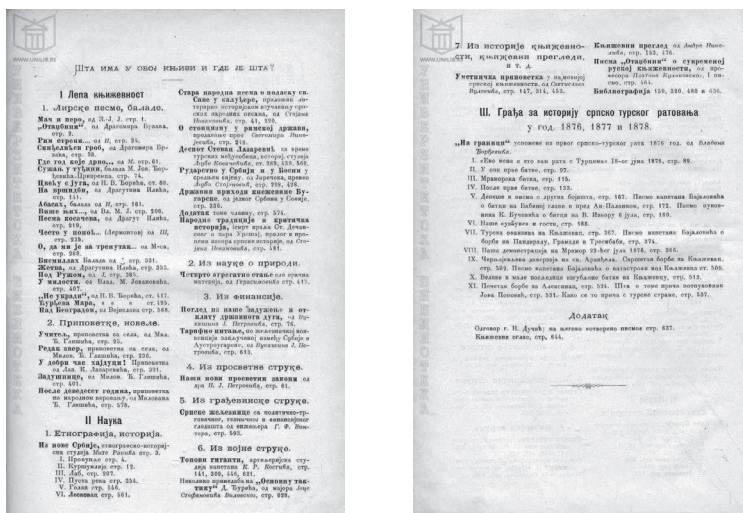
⁴ У: *Српске новине*. – Год. 43, бр. 272 (5. децембар 1875), стр. 1360.

ДР ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ И ПОНОВНО ПОКРЕТАЊЕ ОТАЏБИНЕ

После петогодишње паузе због српско-турских ратова, фебруара 1880. године у листу *Српске новине*⁵, званичном гласилу Кнежевине Србије, објављен је оглас којим Владан Ђорђевић, потписан као „власник и уредник *Отаџбине*“, најављује поновно издавање тог часописа и у обимном, родољубљем надахнутом тексту, пише:

„Чим се свршио други рат за ослобођење и независност [...] одмах су многобројни пријатељи које је *Отаџбина* имала срећу да стече прве године свога рада почели наваљивати на уредника да настави уређивање *Отаџбине*, али он је сматрао за своју дужност да пре свега обради ратна искуства своје струке, и тек пошто су она прикупљена и уређена у *Историји српској војној санијетној*, тек што су поднесени српском законодавству потпуни законски пројекти за реформу целе санитетске струке у Србији [...] настављамо уређивање тога књижевног часописа [...]“.

Завршавајући текст огласа позивом на претплату, др Владан Ђорђевић наглашава да ће квалитет садржаја остати на пређашњем нивоу или се побољшати, једино ако претплата буде довољна да не само покрије трошкове, „него да се сваки рад књижевни и пристојно хонорира“, што говори у прилог чињеници колико је ценито своје сараднике и њихов рад.

Слика 4. и 4а. Садржај Отаџбине за 1880. (Фотографије преузете са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18800101|page:2)

Године 1882. тадашњи министар просвете Стојан Новаковић, да би ублажио финансијске проблеме *Отаџбине*, откупио је од Владана Ђорђевића непродати део тиража и поклонио ученицима средњих школа, о чему су поједини српски листови прилично неблагонаклоно писали.⁶

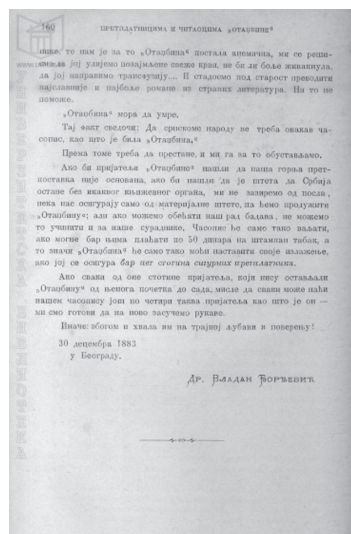
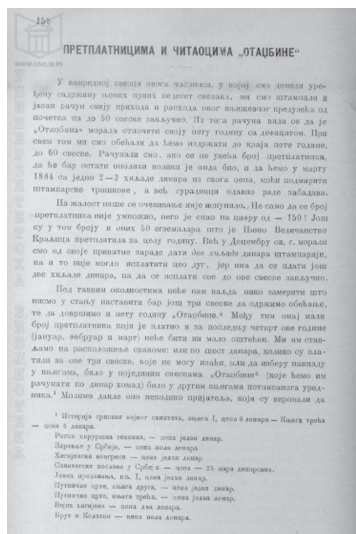
⁵ У: *Српске новине*. – Год. 48, бр. 41 (21. фебруар 1880), стр. 258; бр. 60 (14. март 1880), стр. 354; бр. 85 (13. април 1880), стр. 480.

⁶ У: *Независноси*. – Год. 2, бр. 101 (4. јул 1882), стр. 394 чланак у рубрици *Домаће вести*: „Министар просвете купио је преостале свеске *Отаџбине* од др Владана Ђорђевића за награде ученицима при

Осим што се сваки оглас којим је уредништво обавештавало читаоце о изласку нових свезака завршавао молбом „пријатељима Отаџбине“ да плаћају претплату, у самом часопису су повремено објављивана и емотивна писма њеног уредника о финансијским проблемима који су због неплаћања претплате отежавали редовно излажење часописа и неретко доводили у питање његов опстанак.

У једном таквом писму упућеном *Прејилајницима и чииаоцима „Отаџбине“*⁷ Владан Ђорђевић пише о престанку изласка часописа због огромних финансијских проблема и великог пада броја претплатника. Писмо је написано крајем децембра 1883, а објављено 1887, када је *Отаџбина*, после четворогодишње паузе, наставила са излажењем.

„*Отаџбина* мора да умре. Тај факт сведочи: да српскоме народу не треба такав часопис као што је била *Отаџбина*. Према томе мора да престане и ми га зато обустављамо [...]. Ако сваки од оне стотине пријатеља који нису остављали *Отаџбину* од њенога почетка до сада, мисли да сваки може наћи нашем часопису још по четири таква пријатеља као што је он – ми смо готови да наново засучемо рукаве. Иначе: збогом и хвала им на трајној љубави и поверењу!“

Слике 5. и 5а. Прва и последња страна писма уредника Отаџбине о престанку излажења часописа (Фотографија преузета са:

http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18870101|page:161)

испитима. Ми не замерамо министру што купује *Отаџбину* кад је др Владан продаје. Јер прво, *Отаџбина* има понекад изврсне чланке [...]. Но морамо замерити прво, што се Отаџбина поклања ученицима и у нижој гимназији, за које је већина чланака тешко разумљива, а друго и највише морамо замерити, што се тој деци поклањају *јоједине свеске* у којима су већином *одломци* и *настава* чланака те тако губе вредности за оне, који би их иначе могли читати и разумети. Тај несретни начин раздавања намеће сумњу да министар откупом *Отаџбине* није толико мислио да користи школи и просвети, колико Владану.“

⁷ *Отаџбина*. – Год. 5 (1887), књ. 15, св. 57–60, стр. 158–160. Писмо је написано 30. децембра 1883.

О томе колико му је било тешко да „одржи у животу једини српски књижевно-научни часопис“ како је Владан Ђорђевић звао *Отаџбину*, сведоче и фрагменти из његових приватних писама.

Из писма упућеног Љубомиру Стојановићу⁸:

„[...] Ја сам ове године плаћао хонораре и давао аконто чак за идућу годину јер сам у I-ој четврти имао 2200 а у последњој 1040 плаћања претплатника. Али сада имам за 1888 годину свега 302 (три стотине и два) претплатника. Ти си човек од књиге. Реци сам може ли се с тим кад се још дода оних 2000 динара што је претекло од 1887 год. платити штампа и хартија, а камо ли хонорари?“

Упркос свим наведеним тешкоћама, Владан Ђорђевић није одустао од уређивања *Отаџбине*. Посвећен, упоран и темељан, успевао је да током година одржи прилично висок квалитет и разноврсност садржаја.

Допринос др Владана Ђорђевића развоју хирургије и санитетске службе у Србији добро је познат и исцрпно истражен. Објављивање стручних радова, чланака и извештаја српских лекара у *Отаџбини* говори у прилог чињеници да је он, као њен уредник, желео да и на овај начин активно учествује и допринесе борби за напредак здравствене културе у Србији. Међу знаменитим личностима наше културне историје, сарадницима *Отаџбине*, налази се и неколицина српских лекара који су у овом часопису објављивали стручне радове, прилоге и научне студије из области природно-математичких наука (најчешће биолошких), медицине, као и литерарна дела.

Разноврсност и актуелност тема, критички приступ и јасан и разумљив стил којим су писани, потврђују образованост, општу културу и широке сфере интересовања лекара који су се одазвали позиву уредника *Отаџбине* да постану њени сарадници.

СТРУЧНИ РАДОВИ, ЧЛАНЦИ, ПРИЛОЗИ И ИЗВЕШТАЈИ СРПСКИХ ЛЕКАРА ИЗ ОБЛАСТИ МЕДИЦИНСКИХ НАУКА ПУБЛИКОВАНИ У ЧАСОПИСУ ОТАЏБИНА

У периоду од 1875–1892. године објављено је укупно девет радова из различитих медицинских области, а наведени су хронолошки, према години и датуму објављивања:

др Сава Петровић:

Косметици с хиџијенскога гледанија (лекарска студија)

Кумис или вино од млека

др Владан Ђорђевић:

Санитарна служба на бојноме пољу

Здравље у Србији 1879 године (први годишњи извештај о санитарним односима у држави, што га је поднео начелник санитарних и Министру унутрашњих дела)

⁸ Из писма Владана Ђорђевића написаног 4. децембра 1887. упућеног „Љуби Стојановићу, професору Друге београдске гимназије и дописном члану Српске краљевске академије“. Писмо се чува у Архиву САНУ.

др Љубиша Весовић:
Исјравке, дојуне, кријике ишд. на дело Др. Владана Ђорђевића „На іраници“
(самосіални чланци)

др Лазар Димитријевић:
Љивице и њихов уйлив на човечији орјанизам іо Неіелију
Како наш народ живи (белешке једноі окружноі лекара)

др Милан Јовановић Батут:
Наше дневне іоірешке іроішв здравља

др Едуард Михел:
Назєб као еіиолошки чиниієл.

Већ на самом почетку излажења, у *Оіацбини* су објављена два стручна рада доктора Саве Петровића⁹, из области хигијене и дијететике.

Први од њих, *Косметіици с хиіјєнскоіа ілєдишіїа (лекарска сіїудија)*¹⁰, заправо је исцрпна критичка анализа козметичких средстава са циљем едуковања првенствено женске читалачке публике. Др Петровић у уводном делу пише:

„[...] Да ли су косметици нужни? Да ли су шкодљиви? Жене би ово питање одмах решиле, а ја држим да је нужно, да се разгледа понаособ свака група косметика, па ће се онда тек моћи и одговор дати [...]. Добра хигијена треба свакад да стаје на пут употреби косметика, који су састављени од препарата олова, бакра, живе, сребра, креча и уопште минералних ствари [...]. Но на несрећу многи такви косметици тако су ушли у обичај, да их је врло тешко искоренити. Ко мисли да ће у овом смислу наћи препоруку овог или оног косметика, тај нека и не чита.“

У даљем тексту др Петровић објашњава о којим ће козметичким средствима бити речи, о штетности сваког од њих и посебно упозорава на токсичне ефекте препарата који садрже живу, детаљно описујући симптоме тровања, апелујући на жене да их не користе или да престану са њиховом употребом:

„Тровање се са живиним препаратима може произвести, ма у каквом се виду употребљавали. Истина је, да је најопаснија унутрашња употреба живиних соли, или спољашња употреба масти од металне живе, али и свака маст или водица, кад се дуже употребљује, може да изазове појаве тихог тровања са живом [...]. Наше жене нипошто неће признат да им ово белило штогод шкоди. Но да их запитам, да ли им не заудару уста, да ли им не досађују зуби и месо око њих; зар нису саме себи страшне кад се изјутра ненабељене

⁹ Др Сава Петровић, (1839–1889) био је дописни члан Српске краљевске академије, лични лекар Милана Обреновића, бавио се ботаником и фармакогнозијом. Његовом заслугом Краљ Милан је Великој школи поклонио имање за ботаничку башту. У околини Ниша је открио биљку коју је заједно са др Јосифом Панчићем описао и дао јој име *Ramonda nathaliae*. Др Сава Петровић је у Првом и Другом српско-турском рату 1876/1878. био државни комесар за приватну помоћ рањеницима прво у чину санитетског мајора, а од 1877. у чину санитетског потпуковника. У Српско-бугарском рату 1885. исту дужност је обављао у чину санитетског пуковника.

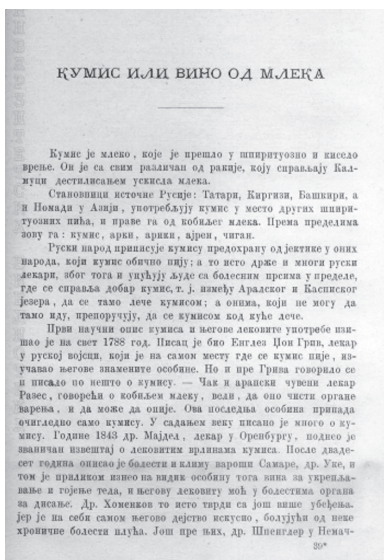
¹⁰ *Оіацбина*. – Год. 1 (1875), књ. 1, св. 1–4, стр. 471–478, стр. 631–639; књ. 2, св. 5–8, стр. 130–139.

погледају у огледало, и опазе своје тамно и помодрело лице; зар им нису мишићи млитави као да су од памука; зар им руке не почињу дрктати и не добијају ли чудне нервозне појаве?“

Такође, др Сава Петровић са крајњом озбиљношћу упозорава жене које имају или желе децу, да не користе козметичка средства, истичући да тровање живом преко мајчиног млека може за одојчад бити чак и фатално.

Други рад истог аутора, *Кумис или вино од млека*¹¹, написан је у потпуно другачијем тону, у њему др Сава Петровић упознаје читаоце са географским пореклом тог, за наше поднебље у то време необичног напитка, а посебно детаљно наводи његов хемијски састав и лековита својства:

„Особина кумиса за укрепљавање препоручује га у хроничним болестима, које тихо руше организам, дакле у анемији, у другим болестима у којима је састав крви преиначен, као у скорбуту, у меркуриалној дискразији, у нервозним болестима, као што су претерана нервозност, хистерија, меланхолија и хипокондрија. Хранећа и гојећа особина кумиса и његов добар уплив на катаре плућа, разнели су надалеко глас о његовој лековитости у јектици. Добро мишљење публике о томе подупрто је још и тиме, што у Киргиза нема ни рахитиса, ни шкрофуле, ни јектике [...]. Но и на сваком месту, кумис би се могао с коришћу употребљавати и по мом мишљењу, много би више добра учинили болеснима они, који су пре неколико година покушавали да крчме минералне воде, кад би почели правити и продавати болесницима добар кумис.“

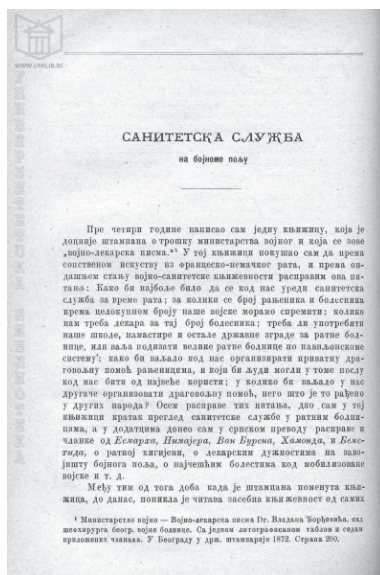

Слика 6. Рад др Саве Петровића *Кумис или вино од млека* (Фотографија преузета са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18750501|page:616)

¹¹ *Ошцабина*. – Год. 1 (1875) књ. 2, св. 5–8, стр. 611–618; књ. 3, св. 9–12, стр. 37–45.

Власник и уредник часописа, др Владан Ђорђевић исте, 1875. године, објављује чланак *Санитетска служба на бојноме пољу*¹² у коме описује функционисање војног санитета и хируршке службе у ратним условима:

„Ране, које ратно оружје задаје, лече се по оним истим начелима, којих се хирург и у цивилној пракси придржава, само одношаји у којима људи допадају тих рана тако су особити и ти одношаји тако јако утичу на видање поменутих рана, да је врло потребно упознати се с тим одношајима. Пре свега је број рањеника који готово у један мах иште лекарске помоћи, и то у сред бојнога метежа, веома огроман. За тим нема срастава за пренос рањеника колико би требало, ма како се војска и с тиме спремила. Најзад је лекар принуђен да оперира и да лечи у локалитетима који без невоље не би никад били изабрани за болнице. Стога лекару, који пође с каквом војском у рат, није само то дужност да лечи рањенике, него му се ваља непрекидно борити с поменутих одношајима како би својим болесницима прибавио што удесније услове за видање њиховог здравља. Ако икада треба лекару енергије, одважности, окретности и знања, то је зацело у време рата [...]“

Слика 7. Рад др Владана Ђорђевића Санитетска служба на бојноме пољу (Фотографија преузета са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18750901|page:305)

Др Владан Ђорђевић је од августа 1870. до јуна 1871. године, за време Пруско-француског рата, био у служби пруског санитета, најпре као пратилац рањеника а потом као самостални хирург задужен за два одељења са 40 рањеника у Војној болници у Франкфурту на Мајни. Значајно искуство које је стекао у ратној медицини и хирургији, преточио је у

¹² *Ошацина*. – Год. 1 (1875), књ. 3, св. 9–12, стр. 300–313.

конкретне предлоге за организовање војног санитета и брзо збрињавање рањеника и у наставку рада пише:

„Лекари се поделе у три групе: 1. Одељење за сортирање и за дијагнозу. 2. Одељење за операције. 3. Одељење за грађење завоја. Неколико се одабранијих болничара са драговољним нудиоцима (ако их буде) саставе. 4. Одељење за понуде (они крепе рањенике вином, водом, или им ураде анестезичка убризгавања) [...]. Што скорије спремити за транспорт и што скорије прибавити мир у најближим ратним болницама треба овим рањеницима: који имају фрактуру на лубањи, ране у срцу, у главним телесним дупљама, који су ампутирани, којима је каква лигатура урађена, који су најопаснији међу онима што се конзервативно лече, (а то су сви зглавчани устрели и сломљене бутњаче), јер њима је најнужнија скора помоћ и скори транспорт у болницу [...].“

Часопис *Ошџаџбина*, због српско-турских ратова, наставља са излажењем тек после пет година, те су у бројевима из 1880. године објављени следећи чланци, радови и извештаји:

*Здравље у Србији 1879. године (годишњи извештај)*¹³ др Владан Ђорђевић

Владан Ђорђевић је био човек задивљујућег радног елана и енергије, поседовао је велико знање и одличне организаторске способности, што је, показало се, било од суштинског значаја за развој и модернизацију српског санитета. На месту начелника Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела био је од 1879. до 1884. године и директно је заслужан за реформу санитета и стварање модерног санитетског и ветеринарског законодавства у Србији.

Здравље у Србији 1879. године (први годишњи извештај о санитетским одношајима у држави, што је поднео начелник санитета њ. Министру унутрашњих дела)

„Г. Министре,

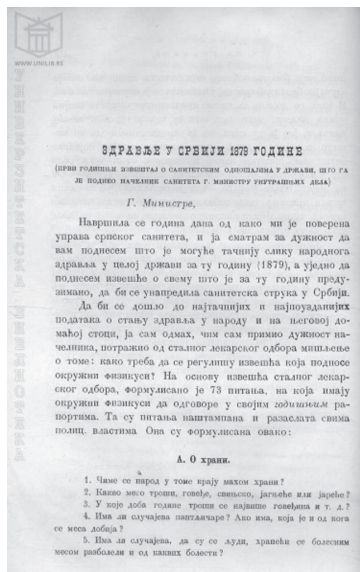
Навршила се година дана од како ми је поверена управа српског санитета, и ја сматрам за дужност да вам поднесем што је могуће тачнију слику народнога здравља у целој држави за ту годину (1879), а уједно да поднесем извешће о свему што је за ту годину предузимано да би се унапредила санитетска струка у Србији. Да би се дошло до најтачнијих и најпоузданијих података о стању здравља у народу и на његовој домаћој стоци, ја сам одмах, чим сам примио дужност начелника, потражио од сталног лекарског одбора мишљење о томе: како треба да се регулишу извешћа која подносе окружни физикуси? На основу извешћа сталног лекарског одбора, формулисано је 73 питања, на која имају окружни физикуси да одговоре у својим годишњим рапортима. Та су питања наштампана и разаслата свима полиц. властима [...].“

У даљем тексту извештаја др Владан Ђорђевић наводи свих десет одељака¹⁴ у која су сврстана питања намењена окружним лекарима, а осим оних која се тичу исхране, учесталости инфективних болести, вакцинације против богиња и хигијенских услова у

¹³ *Ошџаџбина*. – Год. 2 (1880), књ. 5, св. 17–20, стр. 116–136, стр. 161–216, стр. 404–440.

¹⁴ О храни; о јавним зградама; о болестима на људима; о каламљењу богиња; о судским случајевима; о санитетској полицији; о здрављу у стоци; о минералним водама; о стању здравља у суседној држави; о санитетском особљу.

болницама и школама, овим извештајем пажња се обраћа и на комплексна и деликатна питања као што су хигијена и исхрана у затворима, судско-медицински случајеви, санитарски надзор у области проституције и дистрибуције отровних супстанци.

Слика 8. Здравље у Србији 1879. год. Извештај др Владана Ђорђевића, начелника Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела (Фотографија преузета са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18800701|page:119)

Доктор Владан Ђорђевић у даљем уводу објашњава и разлоге због којих овај извештај има одређене мањкавости и истиче:

„Али како су ова питања разаслата у половини године, и како су окружни физикуси на многа питања тек онда могли почети бележити податке за одговор, то су на та питања могли одговорити само за другу половину г. 1879 [...]. Према свему томе овај извештај о целокупном стању здравља у народу и на домаћој стоци за годину 1879, не може бити онако потпун и тачан, као што ће се то с правом моћи очекивати од извешћа за текућу, 1880. г. Али при свем том, и ова прва извешћа окружних физикуса по новоме пропису, садрже толико важне грађе, да ће се из ње моћи начинити приближно верна слика целокупног здравственог стања у Србији за 1879. годину.“

Овај промишљен и систематично састављен упитник резултирао је исцрпним извештајем о свим аспектима здравственог стања становништва Србије. Посебно занимљив део односи се на питање утицаја неодговарајућих школских клупа у српским школама и интернатима на здравље ученика. Др Ђорђевић, на основу извештаја општинских физикуса, својом познатом приљежношћу, формира читав низ предлога и мера ради побољшања услова у овој области школске хигијене.

Још један чланак који привлачи пажњу својим потресним описом српске санитарске службе у Српско-турском рату 1876. године, потиче из пера др Љубише Весовића¹⁵, а написан је као допуна радовима др Владана Ђорђевића *На ираници*.

*Исправке, дојуне, кријишке ијид. на дело Др. Владана Ђорђевића „На ираници“
(самостјални чланци)*¹⁶

„Господине колега,

По обећању част ми је саопштити Вам сваки посао и сваки рад, као и поједине значајне догађаје из минулог рата, и то уколико сам лично на завојиштима и по болницама, у боју и на маршу уделовао, а и што сам од поузданих очевидаца слушао [...]. Јанкова клисура састоји се из механе, једне зграде назване Ђумрук, теснаца клисурског, који почиње одмах по прелазу границе – плота – што води првом арнаутском селу Чучалама, кроз који шара речица Блаташница [...]. Санитета не беше никаквог, назови болницу водио је болничар-берберин, па и моје лечење ограничавало је се на прашкове и пилуле што сам собом у једном џачићу понети могао. Од санитарских кола, кревета, сламњача, ћебади, апотеке и осталог прибора, ни помена не беше. Инструмената просто никаквих не имадох, ни једне сонде, осим једних американских кљешта; узалуд сам брзојавом тражио, увек добивах одговор *кад ирисјеју иослаће вам се*, али то се некако никад случило није. принуђен сам био све нужније операције извршавати мојим секционим инструментима, које сам, као да сам знао, при поласку из Беча, наоштрити дао.“

Познати лекар др Лазар Димитријевић¹⁷, још као студент, у *Отаџбини* објављује један исцрпан стручни чланак о, како сам истиче, релативно новој медицинској области, и у овом раду, под насловом *Гљивице и њихов ујлив на човечији организам ио Нетелију*¹⁸ пише:

„Наука пак о здрављу – шкодљивим дејствима нижих гљивица јесте сасвим млада и нова [...]. За боље разумевање ове ствари, ми ћемо ставити овако питање: какву улогу играју ниже гљивице, кад у човечији организам уђу, при излазу и целом процесу болести [...]. Већина данашњих патолога држе, да се у извесним болестима (нарочито код дифтеритиса) увек гљивице појављују, други су пак исте и код других болести у већој или мањој количини налазили [...]. Најчувенији данашњи епидемиолози држе за сигурно да заражљиве материје у многим случајевима из ваздуха долазе, али да оне нису гасовите. Има више примера, који нам јамче, да приљепчиве материје из ваздуха добијамо. Кратко задржавање у соби, где неки

¹⁵ Др Љубиша С. Весовић, учесник Првог српско-турског рата. У оквиру ратног распореда био је додељен крушевачком одреду под заповедништвом Стевана Биничког и у наведеном раду, осим функционисања ратне санитарске службе, детаљно описује и војне акције у Јанковој клисури.

¹⁶ Отаџбина. – Год. 3 (1881), књ. 7, св. 25–28, стр. 544–556.

¹⁷ Др Лазар Димитријевић (1858–1899) је као добровољни болничар учествовао у Првом српско-турском рату 1876. године. Студирао је медицину у Бечу, а после дипломирања се вратио у Србију где је радио као окружни физикус у Крагујевцу, Ваљеву и Смедереву. Најпознатија дела су му: *Како живи наш народ? Писма из народа, Велике бојине*.

¹⁸ *Отаџбина*. – Год. 3, књ. 9 (1882), св. 36, стр. 579–593.

од шарлаха болује, или у улици гди колера бесни узрокује често појаву њене болести [...]. Инфекциозне материје које се било сувим или влажним путем распростиру, падну на сваки начин свуда по површини тела и продиру са ваздухом, јелом и пићем у шупљину истог [...].“

Јавно предавање које је професор др Милан Јовановић Батут¹⁹ одржао 27. новембра 1888. године у Великој школи, Владан Ђорђевић је објавио наредне, 1889. у часопису *Ошцабина*, знајући да ће поуке са предавања бити доступне много већем броју људи једино ако буду публиковане. Већ сам наслов рада *Наше дневне њојрешке њројив здравља*²⁰ говори о теми предавања у ком аутор не штеди оштре речи, али не критикује само, већ и упућује и подучава:

„[...] Толико заборављамо, запуштамо, па где кад и навалице затиремо здравље, да тога ради више болујемо и много раније мремо, него што би нам било одређено по законима природе и према саставу нашега тела [...] смерне домаћице, и добре кућанице спотичу се сваки дан о хигијену и њене наредбе и зачудо, баш у најлепшим својим намерама. Да им нпр. постеље не стоје размештене – оне их наместе још онако загрејане, чим се ко из њих дигне, место да их најпре добро проветре и просунчају или да их размештене оставе цело преподне. У ревности својој ваљда и забораве да на тај начин остаје у постељским хаљинама све оно испарење, што се за време спавања у њих увукло. Јамачно и не помишљају, да ће то испарење цео дан ваздух у соби кварити, па може бити и при спавању сметати и шкодити. Исто тако чисте и пају, али гдегод погледамо, редовно при затвореним прозорима – само да их не увати промаха. Наравно, да се тим начином и покварени ваздух и нагомилана прашина тек само ускомешају и опет у соби остану [...]. Здравље наше затире се јелом на више начина. Већ наша кухиња има пресудна значаја у томе питању а особито по нашим варошима [...]. Јела, готовљена по нашем укусу исувише су масна, исувише су зачињена према клими и темпераменту нашем, па из тога се онда изроде свакојаке неприлике по наше здравље [...] да смо такорећи, штедили парицу по парицу нашег народног здравља, јамачно би до сада имали у народу знатан здравствени капитал, којим би могли располагати. Како сад стојимо с тим капиталом лепо нам илуструју речи темељног познаваоца наших здравствених прилика – Дра Владана Ђорђевића. Ево те значајне, али страшне изреке : ‘Када бих могао да вам изнесем све протоколе свију наших регрутних комисија, ви би се ужаснули од оне огромне масе двадесетогодишњака,

¹⁹ Др Милан Јовановић Батут (1847–1940).

Лекар, професор Велике школе, касније универзитетски професор. Био је уредник *Српској архива за целокујно лекарство* и листа *Здравље*. Био је председник Српског лекарског друштва, Југословенског лекарског друштва, Друштва за чување народног здравља, Главног санитарног савета и ректор Велике школе. Др Јовановић је аутор дела: *Грађа за медицинаску терминологију*; *Пјејави њиф: како се шири и како се сузбија*; *Наше нове њековине њројив зараза*; *Ваља се, не ваља се: народна веровања о здрављу, болести и смрти*.

Обавештење о наведеном предавању које је др Јовановић у организацији *Фонда за њојѡмајање сиројних великошколаца* одржао у корист сиромашних ђака Велике школе објављено је у: *Српске новине*. – Год. 55, бр. 258 (25.11.1888), стр. [1241]; бр. 259 (26.новембар 1888), стр. 1246; бр. 260 (27. новембар 1888), стр. 1250.

²⁰ *Ошцабина*. – Год. 7 (1889), књ. 21, свеска 81–84, стр. 220–236.

који су се морали огласити за неспособне. Неспособан за војску, то значи неспособан за телесни рад; то значи неспособан за живот.”²¹

Исте године у *Ошцабини* је објављен и стручни чланак још једног уваженог лекара, др Едуарда Михела²¹, а посебно занимљив детаљ откривамо тек на самом крају овог чланка – наиме, аутор је потисан посрбљеним обликом свог презимена, као др Е. Михеловић.

*Назоб као еџиолошки чиниџел*²²

„[...] у човеку самом лежи један важан еџиолошки моменат, који никако не треба губити из вида. Од каквоће и унутрашњих особина његових органа, зависиће одбранбена снага противу спољних утицаја [...]. Назоб спада у чисто спољне узроке. Он је заједничко име за све патолошке промене у организму које наступају услед наглог смањења спољне температуре. Сви писци, који расправљају тај предмет, нарочито ударају гласом на наглост температурног прелаза и сматрају исти као неопходно нужни услов [...]. Најзгоднију прилику преставља од вајкада нагло излагање тела нижој температури, рецимо јакој промаји, ладној води, или влажној земљи. Природно је да су се људи, који теже тачно лекарски да мисле, питали у чему се састоји шкодљивост тог наглог охлађења, зашто та нагла промена у једном случају изазива болест, у другом не и зашто се иста локалише час у једном, час у другом сасвим удаљеном органу? Морало је пасти у очи да максимум ревматизама пада у лето, а пневмонија у зиму и да су последњој болести више изложени они који живе у затвореном простору, него људи, који се крећу у пољу [...]. Овај кратак нацрт главних идеја и тежња, које покрећу новију медицину, изгледао ми је неопходно потребан, да покажем, зашто назоб, као самосталан узрок болести припада забораву [...].“

У последњем броју *Ошцабине* објављен је још један потресан извештај о здрављу српског становништва, *белешке једној окружној лекара*, како се наводи у поднаслову извештаја. Рад није потписан, а написао га је др Лазар Димитријевић, који нам то и потврђује у предговору своје истоимене књиге издате следеће, 1893. године. Важно је напоменути да су белешке *Како наш народ живи* искључиво због објављивања у *Ошцабини* и огромног одјека међу српском читалачком публиком, штамапане као самостална брошура.

*Како наш народ живи (белешке једној окружној лекара)*²³

У овом раду из области хигијене, др Лазар Димитријевић аналитички обрађује све факторе који утичу на ионако тежак и некавалитетан живот сеоског становништва

²¹ Др Едуард Михел (1864–1915) чешки лекар који је после дипломирања дошао у Београд и примио српско држављанство. Познат је као први специјалиста судске медицине у Србији. Био је редовни члан Главног санитетског савета Краљевине Србије и лични лекар Краља Александра I Обреновића. Био је активно укључен у припреме за оснивање Медицинског факултета у Београду. Велики број његових стручних радова објављен је у *Српском архиву за целокуино лекарство*. Први научни рад, *Hydrocelle miliebus*, др Михел је написао док је као лекарски помоћник радио на Хируршком одељењу београдске Варошке болнице, а објавио га је у Бечу 1890.

²² *Ошцабина*. – Год. 8 (1889), књ. 23, св. 89–92, стр. 413–418, стр. 541–552; књ. 24 (1890), св. 93–96, стр. 28–38.

²³ *Ошцабина*. – Год. 10 (1892), књ. 32, св. 125–129, стр. 624–644.

ЗНАЧАЈ ЧАСОПИСА ОТАЏБИНА

Поводом неумитног гашења *Отаџбине* 1892. године под насловом *Српској читалачкој њублицы* објављено је у последњој књизи овог часописа писмо Владана Ђорђевића²⁴ у коме он, опраштајући се од читалачке публике, истиче уз колико је тешкоћа *Отаџбина* опстајала последњих годину дана и, не без горчине, напомиње да је „ово пожртвовање за српску књижевност и науку обележено у врло угледним органима нашега јавног мњења као излишно ‘ређање свезака’“. Такође, он наглашава да је часопис наставио да излази до краја 1892. године искључиво због обавеза према претплатницима који су уплатили претплату за целу годину, а којих је, „било 2–3 стотине“ и писмо завршава следећим речима:

„Своме пријатељу Д-р Милану Јовановићу, свима нашим сурадницима, свима претплатницима, свима који су ма кад и ма чиме помогли те се ‘Отаџбина’ могла одржати једанаест година – срдачна хвала!“

Овај приказ уредничке политике Владана Ђорђевића у часопису *Отаџбина* сведочи о огромном ентузијазму и академској озбиљности са којом је приступао овој дужности. Објављивањем стручних радова и чланака из различитих грана медицине у *Отаџбини*, настојао је да нова открића и сазнања из тих области стигну до најшире јавности и пробуде свест српског становништва о важности увођења и примене превентивних и хигијенских мера ради побољшања здравља како појединца, тако и нације у целини. Посебно треба истаћи да се у појединим радовима са темом хигијене свакодневног живота, истиче неопходност организоване и систематичне едукације жена „као стубу куће и породице“. Прилози наших угледних лекара, објављени у *Отаџбини*, писани су са великим жаром, знањем и дубоким уверењем о неопходности усвајања научно заснованих препорука за здравији и квалитетнији живот и ни данас не губе на актуелности.

„И обимом и стваралачким ауторитетом сарадника *Отаџбина* је у свом времену без премца“, пише аутор њене библиографије Владимир Јовичић.

„Ниједан други часопис није толиког обима, нити у својим садржајима може показати толико знаменитих књижевних и научних посленика; ниједан од њих није на толиком тематском распону – од војне вештине и законодавне делатности до лирске поезије и библиографија нових књига – остајао релативно уједначеног нивоа [...].“²⁵

Листајући *Отаџбину*, не можемо се отети снажном утиску који на читаоца оставља просветитељска мисија Владана Ђорђевића у улози њеног власника и уредника, а речи чувеног писца и филозофа Албера Камија: „Једна земља вреди онолико колико јој вреди штампа“, добијају свој пуни смисао, како у случају ондашњих времена, тако и када је реч о нашем добу.

²⁴ *Отаџбина*. – Год. 10 (1892), књ. 32, св. 125–129, стр. 752–753. Писмо је написано у Атини, 12. децембра 1892.

²⁵ *Часопис Отаџбина: библиографија 1875–1892* / Владимир Јовичић. – Београд : Институт за књижевност и уметност, стр 182.

ЛЕГЕНДА ЗА СЛИКЕ

Слика 1. Обавештење др Владана Ђорђевића, власника и уредника новог месечног часописа *Ошцабина* објављено у листу *Српске новине* (Фотографија преузета са: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/srpske_novine/1874/11/22#page/2/mode/1up)

Слика 2. Прва књига часописа *Ошцабина* (Фотографија преузета са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18750101|page:1)

Слика 3. Најава свеске за децембар 1875. и престанка излажења *Ошцабине* (Фотографија преузета са: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/srpske_novine/1875/12/05#page/2/mode/1up)

Слике 4. и 4а. Садржај *Ошцабине* за 1880. (Фотографије преузете са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18800101|page:2)

Слике 5. и 5а. Прва и последња страна писма уредника *Ошцабине* о престанку излажења часописа (Фотографија преузета са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18870101|page:161)

Слика 6. Рад др Саве Петровића *Кумис или вино од млека* (Фотографија преузета са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18750501|page:616)

Слика 7. Рад др Владана Ђорђевића *Саниџејска служба на бојноме њољу* (Фотографија преузета са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18750901|page:305)

Слика 8. *Здравље у Србији 1879. год.* Извештај др Владана Ђорђевића, начелника Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела (Фотографија преузета са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18800701|page:119)

Слика 9. Чланак др Лазе Димитријевића *Како наш народ живи* (Фотографија преузета са: http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00020_18920901|page:627)

ЛИТЕРАТУРА

1. Академик др Владан Ђорђевић (1844–1930) / Радоје Чоловић. Доступно на: <https://www.rastko.rs/rastko/delo/15008/> 18.7.2020.

2. Белешке Љубомира Миљковића из српско-бугарског рата 1885. године: (25. IX 1885 – 4. I 1886) / Илија Николић. – Београд, 1986. – Стр. 99–115. П.о.: Мешовита грађа / Историјски институт; књ. 15, 1986.

3. Великани српске медицине: 19. век и прва половина 20. века: [поводом 175 година САНУ и 145 година СЛД] / [аутор каталога Јелена Јовановић Симић; фотографије Милош Јуришић]. – Београд: САНУ, 2016.

4. *Ошцабина: књижевност, наука, друшћивени животи* / уредник Владан Ђорђевић. – Год. 1, књ. 1, св. 1 (1875); – год. 11, књ. 32, св. 129 (1892). – Београд: Државна штампарија, 1875–1892. Доступно на: http://www.unilib.rs/istorijske-novine/pregled-lat?newspaper=UB_00020/ 18.7.2020.

5. Радови српских лекара објављених у часопису *Ошцабина* и њихов допринос здравственом просвећивању / Гордана Лазаревић. – У: *Зборник Осмој конгреса историјачара медицине*. – Београд: Српско лекарско друштво, 2018. – Стр. 647–662.

6. *Српске новине* / уредник Милан Ђ. Милићевић. – Год. 42, бр. 257 (1874); – год. 50, бр. 18 (1893). – Београд: Државна штампарија. Доступно на: https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/srpske_novine/ 18.7.2020.

7. *Часопис Ошцабина 1875–1892* / Владимир Јовичић. – Београд: Институт за књижевност и уметност, [1979].

Gordana Lazarević

VLADAN ĐORĐEVIĆ'S ROLE AS THE EDITOR AND OWNER
OF THE JOURNAL *OTADŽBINA* IN BUILDING A CULTURE OF HEALTH

S u m m a r y

Vladan Đorđević (1844–1930) was one of the most prominent figures of cultural, political and scientific life in Serbia in the late 19th century. As an eminent surgeon, the founder of modern medical service, initiator and founder of the Serbian Medical Society and the Society of the Red Cross of Serbia, he has been deservedly named among the most important personages in the history of Serbian medicine. This paper sheds light on another contribution of Dr Vladan Đorđević to the development of a culture of health in Serbia, which he made as the owner and editor of the journal *Otadžbina*, which was one of the most important Serbian periodicals in the late 19th century. The works and contributions of the most prominent Serbian authors were published in this journal, which was regarded with great respect among the Serbs.

Not only did Vladan Đorđević manage to “keep the only Serbian literary-scientific monthly alive”, as he called *Otadžbina*, owing to his authority, enthusiasm and remarkable persistence, but he also managed to assemble an impressive number of contributors, among whom a considerable number of physicians. Serbian physicians published their literary works in *Otadžbina*, as well as articles from different fields of natural and mathematical sciences and medicine.

This paper will present medical papers, articles and reports authored by Serbian physicians, who were contributors of *Otadžbina*. Even though they were not numerous, they were extremely important because they illustrated Dr Vladan Đorđević's sensible editorial concept, which contributed to the improvement and progress of a culture of health in Serbia in the late 19th century, by publishing new medical discoveries and findings and their popularization through such an important journal as *Otadžbina* was.

Keywords: Vladan Đorđević, editorship of the journal *Otadžbina*, culture of health, Serbian physicians